

Metoděj Habáň

T. G. Masaryk jako filosof náboženství
(Filosofická revue 9, 1937, s. 169-172)

Masaryk vystupoval jako učitel, politik, filosof a sociální reformátor, připravovatel duchovní i politické a vojenské revoluce, vůdce národa v nejosudovější době jeho historie, osvoboditel a hlava státu, prezident republiky a zároveň přísný soudce, varovatel a učitel pro dnešek i budoucnost... T. G. Masaryk zasloužil se o stát.

V tomto pojednání si všimneme Masaryka jako filosofa náboženství. Osou Masarykova myšlení je náboženský problém. Od svého mládí jej prožíval osobně, později, zvláště v Sebevraždě, uvažoval o jeho významu pro společnost. V tomto spise se mu stal v pravém slova smyslu otázkou *života a smrti*. Závěr, k němuž Masaryk v onom spise dospěl, je přesvědčení, že není pro člověka důležitější otázky než náboženská. Moderní nevěra, kterou viděl Masaryk kolem sebe, byla příznakem, že lidstvo se kloní na stranu smrti. Katolické učení bylo vyvráceno reformací a novodobou filosofií a vědou, zbyla kritika, problematika, skepse, subjektivismus a zoufalství. Tak viděl Masaryk duchovní situaci na počátku své spisovatelské činnosti. [Zdeněk Smetáček, *Od metafyziky k humanitě, Vůdce generací I.*, 1930-31, Praha 1932.]

Filosofický podklad k Masarykově pojetí o náboženství dává D. Hume. Hume podle něho je svou kritikou poznání dovršitel moderní duchovní revoluce proti středověku. Popřel možnost metafyziky a tím byl pro filosofa zpečetěn i osud teologie. Je-li podle Huma problematická reálná existence světa, je jí tím spíše existence Boží; je-li problematická existence duše, je jí tím spíše její nesmrtnost; je-li problematická nutná kauzální spojitost mezi věcmi všední zkušenosti, je jí tím spíše spojitost mezi Bohem a světem atd.

Kantův pokus o záchranu metafyziky Masaryk považuje za nedostatečný.

Přechod z předpokladů Comta a Huma k náboženské víře dr. Smetáček řeší u Masaryka jednak pokusem Masarykovým ve spisku: Počet pravděpodobnosti a skepse Humova, kde chtěl ukázat, že se Hume mýlil, jednak se postavil proti Humovi protikladem vyjádřeným slovem „skepse“, jímž označil moderní sebevražednost, a pak mu nešlo o abstraktní formuli filosofické pravdy, nýbrž o duševní klid a štěstí moderního rozervaného člověka a o nový princip společenské organizace. Východisko z krize hledal pak mimo metafyziku a mimo teologii, mimo zjevené náboženství. Tento kritický předpoklad dává klíč k porozumění díla Masaryka, náboženského filosofa. V něm je jeho vlastní, ale též nejslabší bod jeho náboženské filosofie. Nejslabší, poněvadž jde o nelogický postup. Jde o velkou nelogičnost v Masarykově kritice a jeho světovém názoru, v němž na jedné straně podlehl nepoctivosti pozitivistického vědeckého systému, na druhé straně se z něho vymanil ke své metafyzice. Poznatky pozitivistické uplatnil jen v boji proti Církvi.

Jeho boj o náboženství [T. G. Masaryk, *V boji o náboženství*, 1932; *Americké přednášky*, 1929; *Světová revoluce; Moderní člověk a náboženství*] se děje o několik věcí: o duchovní svobodu (proti náboženskému tlaku církevnímu a proti státnímu vnucování náboženství), o pokrok náboženský, neboť ve všech oborech lidského usilování je vývoj a pokrok; moderní lidé chtějí náboženství dokonalejší. Nestačí duchovní strnulost; moderní člověk nechce a nemůže věřit slepě, protože byl nábožensky a církevně nejbolestněji zklamán. Moderní člověk se naučil myslet a kritizovat, proto nedůvěřuje těm, kdo si troufají ještě dnes žádat slepou důvěru. To právě činí církve, sloužící stát, a činí to stát, držící církve. Rozum vyškolený přesnou vědou nemůže již přijímat učení teologická v době, kdy pokročilejší teologové sami poznávají, že ztratili základ svému učení. Masaryk se tedy rozchází s teologií a církvemi nadobro. Proti vědě stojí teologický mýtus; teologie jej šíří a podporuje. Církev a stát udržují politickou mocí neudržitelné. Proto je ve všem oficiálním náboženství obecná přetvářka, nečestnost, místo náboženství v duchu a v pravdě. Lidé se účastní bez víry

církevního obřadnictví; do slov bible scholastickou dovedností církev vkládá, co v nich není. Masaryk dospěl k naprostému rozporu mezi teologií a vědou. Teologie je dovedná advokacie pro církev. Masaryk však doznává ovoce pro někoho z církve: Jen ten, kdo věří upřímně, může mít požehnání z církevního účastenství. Avšak není živé a čínorodé víry! Pokrok v náboženství není jen negace, nýbrž pozitivní zdokonalení. Dnešní stav vědy a poznání pokročil tak, že nestačí církevní scholastika. Nové poznání a praxe je založena na jiných teoretických základech. Není dvojí pravdy, jak ji vytýká Masaryk středověku [Americké přednášky, Náboženství a společnost lidská], je jen jedna pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná; proto náboženství moderního člověka musí spočívat na pravdě vědecké; jeho náboženství bude spočívat na přesvědčení, nikoliv na víře. Není jiné autority než věda a vědoucí člověk. Tyto myšlenky Masaryk opakuje na různých místech.

Masaryk dále ze svého hlediska odsuzuje mystiku. Vědecká logika a úsilí je jediný pramen pravdy, proto poznání mystické je pro Masaryka nesmyslné. Jaký je u něho pojem mystiky? Mystika je pokus bez logické práce, bez zkušeností, najednou, rázem se domoci všech pravd náboženských. Na obrazech podle tváří vidí Masaryk, co je mystik. To není člověk pozorující. On nevěří, že logikou a zkušeností se domůže pravdy, on zří, zírání, domnívá se, že má vnitřní světlo a že je spojen v Bohem přímo. Masaryk tu napadá teology, kteří tvrdí, že se nesmí nábožensky poznávat logikou, nýbrž mysticky (jsou to někteří teologové minulého století, kteří podleli proudu, který je reakcí na racionalismus francouzský). Věda však nepřipouští mystiku jako zřídlo poznání.

Církev podle Masaryka nezaložil Kristus, nýbrž sv. Pavel. Církev se vyvíjela z daných pohanských prvků, byla před Římem. Tak vznikla církev katolická; tento katolicismus pomocí řecké a římské filosofie si vybudoval teologii. Teologie je celek, svařený z učení Kristova a jeho následovníků, z učení Starého zákona a řecké a římské filosofie, je tedy pokračováním řecko-římské a orientální mytologie. Přitom Masaryk zdůrazňuje, že teologie není náboženství, je jen učení a tedy jen část náboženství, je jen učení o církevním náboženství. Pramen náboženského poznání církve je ve zjevení od Boha samého. Jsou to tedy pravdy Boží. Zjevená pravda nemůže pokračovat, nemůže být ani zvětšena, ani zmenšena. Teologie proto zavrhuje podle Masaryka evoluci. Její pravda je absolutní. Masaryk pak v dalším důsledku zavrhuje zjevení a zázraky, zavrhuje kněžství, kněží se organizují v církev, která vznikla ve staré době, kdy lidé byli na nižším stupni mravnosti. Katolicismus upevnil duchovní závislost a duchovní otroctví. Duchovní otrok slepě věří, proto ve staré církvi náboženský aristokratismus znamená naprostou a slepou víru. Věda a filosofie neuznávají zjevení. Máme-li se rozhodnout pro náboženství, musíme myslet, rozum musí rozhodnout, které náboženství je lepší, o jeho hodnotě. Masaryk bojuje za revoluční přechod z náboženství zjeveného k nezjevenému. Důvod, že není zjevení, staví Masaryk na vědu, že příroda a společnost jsou řízeny nezměnitelnými zákony. Kdo nevěří ve zjevení, postaví se na vlastní rozum. Myslet, myslet opravdu a do všech důsledků bolí. Je jen málo lidí, kteří to dovedou. Člověk zbavený víry ve zjevení a zázraky, jenž pochopuje nezměnitelný řád v přírodě a společnosti, musí si pomáhat sám; musí tedy řád přírodní a společenský chápat, musí jej pozorovat a z toho si dělat pravidla pro své jednání. Masaryk dospívá k náboženskému demokratismu, k náboženské a tím i politické rovnosti. Náboženství jako celý život musí být odcírkevněno. Tyto zásady Masaryk opakuje na různých místech svých přednášek a spisů. [V boji o náboženství a jiné spisy]. Boha chce pojímat duchovně, a to odpovídá mravní potřebě po zdokonalení a mravním vývoji a pokroku. Ten pokrok znamená zesílení lidskosti, zesílení lásky. Masaryk cituje na několika místech s oblibou místo sv. Jana (Epišt. 1, 4,20): Řekl-li by kdo: miluji Boha, a bratra svého by nenáviděl, je lhář. Nebo kdo nemiluje svého bratra, kterého vidí, Boha, kterého neviděl, kterak může milovat? My máme o Bohu názory vyšší; víme, že nám dal pozornost a s ní vědění a předvídání, nečekáme již zázraků, ale

odhodlali jsme se ke spolupráci ve vývoji lidstva a všehomíra. Právě náboženství usiluje o zdokonalení a o pokrok chybujícího.

Odezíráme-li od kladných stránek práce T. G. Masaryka jako spolutvůrce české samostatnosti, od upřímné snahy po mravnosti a zlidštění atd., je nutné říci, že Masaryk neznal nic povrchněji, než základy náboženství, teologie, scholastiky, mystiky, Církve a jiných pojmů, které souvisejí s náboženstvím. Povšechně zasáhl Masaryk svou kritikou náboženské poměry za Rakouska, a to na mnohých místech správně, avšak nikde se nedostal k jádru náboženství a církve. Jeho kritika je aprioristická bez hlubšího poznání věci.

Logická a vědecká slabost jeho kritiky začíná přechodem z Huma a Comta k nové metafyzice náboženské. Buduje na nepoctivé vědeckosti minulého století, na mechanismu přírodním, na poznání jevů a jejich následnosti podle Huma. Z toho vyvádí důsledky jen proti zjevení a nadpřirozenému náboženství, zatímco sám si konstruuje metafyziku o Bohu vědeckém. Proto zavržení zjevení není z důvodu vědy ani u Masaryka samého. Hume opomenul ve svém pozorování přírody intelektuální poznání lidské skutečnosti, které je hlubší než pouhé vnímání smyslové a které vyjadřuje obsažně vnímané jevy, poněvadž je chápe, nejen pozoruje; vyjadřuje jejich následnost jako kauzalitu, finalitu, poněvadž vidí spojitost příčinnosti a účelnosti. Jádro metafyziky, tj. *věcný obsah* skutečnosti, nebyl zasažen Humem; byl zneuznán stejně jako intelektuální poznání. Masaryk nemá vědeckého podkladu (sám jej neuznal) v Humovi. Proto dělá nelogický skok z předpokladů Humových k zneuznání zjevení, a to je neodpuštělné sofisma u Masaryka vědce. Nenacházíme u něho nikde zkoumání rozumných předpokladů k přijetí zjevení, rozumnosti víry, na kterou se klade v křesťanství důraz. Víra není slepá, nýbrž rozumná. Masaryk tu chybil sám tím, co vytýká Církvi, že neznal rozumnosti víry. Bojuje proti něčemu, co v křesťanství není, proti sleposti, které sám propadl. Masaryk nezkoumá evangelia historicky, aby zjistil původnost, jde prostě aprioristicky a zavrhuje, co se v nich nelíbí, a připouští jen některé věci, které se hodí jeho humanismu.

Křesťanství zdůrazňuje u každého člověka rozumný souhlas s věrou, tj. souhlas pro jasné a pevné důvody rozumové, které tvoří tak zvanou „praeambula fidei“. K těmto rozumným důvodům patří i přesné historické studium o Písmu svatém, o němž Masaryk se nezmiňuje a které ani nezná, že v Církvi existuje.

Požadavky moderního člověka o rozumném náboženství nevyslovuje prvně Masaryk, slyšíme v nich slova sv. Tomáše Akvinského a Církve, která zdůrazňuje, „*rationabile obsequium*“. Člověk jako rozumný tvor má v sobě schopnost myslet, a tím sám se účastní prozřetelnosti Boží, pokud sám se musí vést a řídit k dosažení životního cíle. Táž nutnost rozumného rozhodování a vedení platí i v poměru k víře; poměr k víře musí být rozumný, tj. úplně rozumný, nepředpojatý a nezaujatý. (Člověk cítí povinnost zkoumat křesťanství, poněvadž se v něm jedná o jeho životní cíl.) Tuto druhou a podstatnou stránku rozumnosti Masaryk přehlíží. Ke křesťanství zaujímá stanovisko s předpoklady a zaujatostmi odjinud. V tomto bodě je u Masaryka sofistický přechod z jednoho řádu do druhého, tj. odsuzuje řád zjevení z nedokázaných a nedokazatelných předpokladů pozitivismu. Zkoumání křesťanství vyžaduje své metody, jako všechny vědy duchovní.

Pojem teologie a jejího poměru k filosofii u Masaryka je rovněž nepřesný. Masaryk nepodává odůvodnění svých tvrzení. Velmi těžko by dokazoval mytické prvky řecko-římské v teologii křesťanské. Je známa a přesně prozkoumána historie vývoje křesťanství a jeho nauky. Z přesných dokladů Písma a historických spisů lze nabýt přesného zjištění vývoje nauky křesťanské. Podstatně se nezměnila; existují nové, přesnější formulace toho, co je zahrnuto ve zjevení. Církev podle poslání Kristova vykládá a uchovává jen pravdy svěřené Kristem: „Jako Otec poslal mne, tak i já posílám vás; protož jdouce učte všechny národy, učice je zachovávat, co jsem vám přikázal.“ Netvoří nové nauky; k tomu práva nemá.

Filosofie jako nauka rozumu nebyla nikdy zbavena v křesťanství svého přirozeného práva. Naopak, v křesťanství jako nauka Pravdy používá zdravé filosofie aristotelsko-tomistické jako podkladu přirozeného objasnění pravda, které zjevení jen doplňuje v bodech, kam rozmach přirozeného rozumu nestačí. Tento úkol filosofie nezotročuje filosofii ani mysl lidskou, pomáhá člověku k úplnému rozvoji. Tento bod nechtěl pochopit Masaryk, poněvadž sám podlehl otroctví, zaujatosti pseudovědecké minulého století.

Pojem Církev, jak jej Masaryk napadá, není pojem podle Krista ani pojem, jaký má křesťanství. Není to „*organizace kněží*“. Církev je mystické tělo Kristovo, spojení vykoupených lidí v jednotu v Kristu, kteří mají žít životem Kristovým. Zevnější organizace je jen důsledek vnitřní jednoty lidí s Kristem. V této jednotě podle plánu Kristova jedni dostávají poslání, aby učili, křtili, odpouštěli hříchy a jiné funkce kněžské vykonávali, jak jim Kristus dal moc, jiní věřící přijímají život Kristův, život lásky, každý do svého zaměstnání. Zakladatel Církve jako jednoty věřících s Kristem je Kristus, který ji založil na skále Petrově a dal jí svou moc a své poslání. Organizace Církve je patrná ze slov a díla Kristova. Svatý Pavel se stal jen propagátorem myšlenky Kristovy, stejně jako jiní apoštolé. Masaryk se nijak nesnaží prozkoumat své názory, přejaté z protestantismu a racionalismu, aby je zdůvodnil. Prostě je přejímá nekriticky, přes všechnu snahu o kritičnost. Odezíráme-li od mnohých podivných výtek zbyrokratizovaného života náboženského za Rakouska, které Masaryk právem učinil, je patrné, že Masaryk jako hlasatel svobody svědomí uvedl svou generaci do závislosti nedokázaných, nesprávných a neoprávněných předpokladů a výtek proti křesťanství. Svoboda a pokrok, který v té věci hlásal, je pseudo-svoboda a pseudo-pokrok. Křesťanství Kristovo hláсанé církví je pramen vnitřní svobody a duchovní velikosti, pravé lidskosti, v němž křesťan se účastní dokonalosti Boží a stává se silným a důkladným pracovníkem v práci o dosažení svých životních cílů, zvláště posledního cíle. Nečinnost, neodpovědnost, nerozumnost, slabost nejsou vlastnosti křesťanství Církve Kristovy, nýbrž lidí, kteří nejsou proniknuti Kristem a kteří ničí v sobě svou slabostí dílo Kristovy velikosti. Ve filosofii náboženství Masaryk nepřinesl novou myšlenku.